

17. századi keresztény hebraisták

A carmina gratulatoria-műfaj

Koltai Kornélia

Középkori és újkori zsidó irodalom

2023. október 25.

A projekt rövid bemutatása

- a tudományos téma
- a korpusz
- kérdésfelvetések, hipotézisek
- különböző megközelítések, különböző tudományos módszerek → tudományos team
- OTKA-projekt: 2017-2020; 2022-2023
- nem várt nehézségek a kutatások során
- eredmények

A kurzus tematikájának fényében

- mitől más ez az irodalom, mint a zsidó irodalom?
- nyelvi, tematikai perspektíva?
- az alkotók „hovatartozásának” a perspektívája?
→ kitekintés: Péchi Simon és az erdélyi szombatosok → keresztény hebraista?

A leideni korpusz

- 1. Medgyesi Pál** – RMK III. 1457 (Gy. fv. *Batthiányi-ktár*) (DNK: RMK1185)
1630 **Matkó (Johannes)**. *Disputationvm Theologicarvm Quae ex ordine repeti consueverunt decima-tertia*
- 2. Laskai Matkó János** – RMK III. 1458. (Gy. fv. *Batthiányi-ktár*) (DNK: RMK1182)
1630 **Medgyesi (Paulus)**. *Disputationvm Theologicarvm Quae ex ordine repeti consueverunt decima-quarta*
- 3. Diószegi Kalmár Pál** – RMK III. 1840 (*Zilahi ref. gymn*) (DNK: RMK1170)
1653 **Báthori G. (Michael)**. *Disputationvm Ethicarvm De Religionis Oppositis & Pietate*
- 4. Diószegi Kalmár Pál** – RMK III. 1844 (*Zilahi ref. gymn*) (DNK: RMK1166)
1653 **Kis-Marjai V. (Paulus)**. *Disputationum ex Philosophia selectarum, Voluminis secundi, Vigesima-Octava,*
- 5. Báthori G. Mihály** – RMK III. 1842 (*Zilahi ref. gymn*)
1653 **Becskeházi V. (Stephanus)**. *Disputatio Theologica De Processione Spiritus Sancti a Patre & Filio.*

- 6. Diószegi Kalmár Pál** – RMK III. 1893 (*S. pataki ref. coll.* – *Zilahi ref. gymn*)
1654 **Debreczeni K. (Johannes)**. *Disputatio Philosophica, De Rerum modis, collative cum Ente consideratis:*
- 7. Dószegi Kalmár Pál** – RMK III. 1897 (*S. pataki ref. coll*)
1654 **Szepsi Korocz (Andreas)**. *Disputatio Theologica De Aeterna Dei Praedestinatione*
- 8. Rác-Böszörményi János** – RMK III. 2759 (*S. pataki ref. coll*) (DNK: RMK1059)
1676 **Nagyari (Josephus)**. *Disputatio Theologica De Empurism Seu Inflammatione Sacrificiorum per ignem coelestem.*
- 9. Vízaknai Mihály** – RMK III. 2992 (*Debreczeni ref. coll.* – *S. pataki ref. coll.*) (DNK: RMK1223)
1679 **Zilahi (Stephanus)**. *Disputatio Theologica De Vero Et Typico Elijah.*
- 10. Kaposi Sámuel** – RMK III 3402 (*S. pataki ref. coll.*)
1686 **Apáti (Nicolaus)**. *Disputatio Theologico-Critica Tripertitia Naturae Twm Urim Et Thummim*
- + 11. Kaposi Sámuel** – RMK III 3447. (*ELTE Egyetemi Könyvtár, B2.*)
1687 **Nánási (Michael)**. *Disputatio theologica tripertita de sacerdotio Christi*

FAMÆ ac HONORI

Florentissimi ac Doctissimi Iuvenis,

DOMINI

JOSEPHI NAGY-ARI

AUTHORIS,

Popularis Amici, studiorum atque peregrinationis
suz focii individui ac syneri ;

כל שית לארם ההבל
מלך בוש יהרו נבל
חסדר ואוצרו סבל

יבש כצינאי הויתים :
כל כה דבר אלהינו
כי זה כצור יכום לנו
נכתב כמו זו ראינו

אצל נביאים קרשים :
הזאת פנימה ידעתה
יוסף ירידי כי עתה
חסד אלהים גליתה

עשה אשר משלמים :
על כן חזק שנים קשת
אמיץ אמן אל הירא שת
שני לצר יען עשת

אל הוא לך ומננים :
החל בשם אל נא דבר
חסף לפרשה סוד חכה
יסף ואל לתת שבר

ימים בחלר הרבים :

L. M. Q. deproperabat

IOH. de Ratz BESZERMENY.

Ad Ornatissimum,

D. RESPONDENTEM.

שמעו אלי אבירי לב
הרחוקים מצדק חשב
לא תאחר תשועתי
ולא תרחק כל עצתי
למעני אעשה פליג
אני אציל מצור דכא
הקבצו ההולכים
שתו מים כל צמאים
גל אל יהוה מעשיך
ויכנו מחשבתך

Hac pauca lubens

cecinit

PAULUS KALMAR DIOSZEGI, Ungarus

Időbeli csoportosítás, alkotók, interakciók

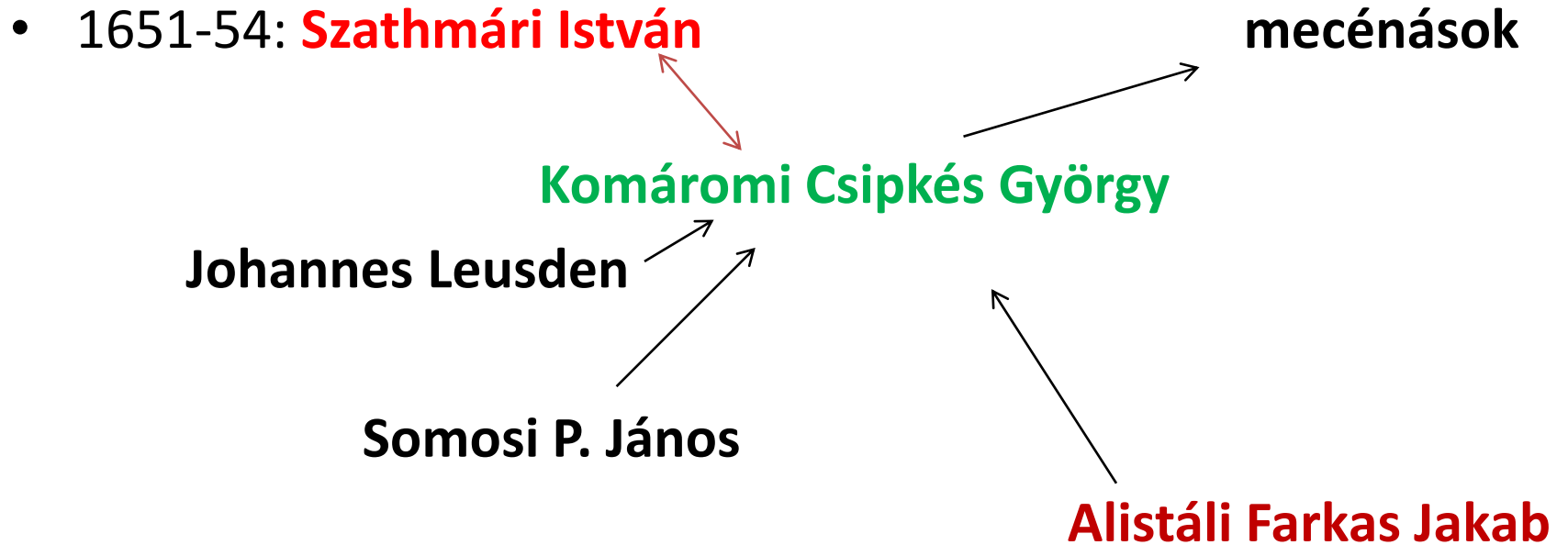
- 1630: **Medgyesi Pál** ↔ **Laskai Matkó János**
- 1653-54: **Diószegi Kalmár Pál** → **(Báthori G. Mihály)**
- 1670-es évek 2. fele: 3 év különbséggel, két szerző
- 1686-87: **Kaposi Sámuel**

Az utrechti korpusz

- + 1. **Komáromi Csipkés György** – Debrecen város mecénásainak
2. **Szathmári István** – RMK III. 1780 (*Debreczeni ref. coll. – S. pataki ref. coll.*) (OSZK B1)
1651 **Csipkés (Georgius, Comarinus)**. *Disputatio Theologica De Clavibus Regni Coelorum.*
3. **Leusden Johannes** – RMK III. 1781. (*S. pataki ref. coll.*) (OSZK B1)
1651 **Csipkés (Georgius, Comarinus)**. *Oratio Hebraea, Continens Elogium Linguae Hebraeae*
4. **Somosi P. János** – RMK III. 1782 (*S. pataki ref. coll.*) (OSZK B1 cop)
1651 **Csipkés (Georgius, Comarinus)**. *Disputatio Theologica De S. S. Trinitate.*
5. **Komáromi Csipkés György** – RMK III. 1790 (*Debr. ref. coll. – S. pataki ref. coll.*)
1651 **Szathmári (Stephanus)**. *Disputatio Theologica, De Sepultura Mortuorum.*
6. **Igaz Kálmán** – RMK III. 1787
1651. **Nimethi (Stephanus)**. *De visione Dei per essentiam.*

6. **Alistáli Farkas Jakab** – RMK III. 1813 (*S. pataki ref. coll.*) (OSZK B1 cop)
1652 **Csipkés (Georgius, Comarinus)**. *Disputatio Scholastico-Theologica. De Speculo Trinitatis.*
7. **Alistáli Farkas Jakab** – RMK III. 1904 (*Debreczeni ref. coll. – S. pataki ref. coll*) (OSZK B1)
1654 **Csipkés (Georgius, Comarinus)**. *Schola Hebraica*
8. **Martonfalvi György** – RMK III. 1972 (*S. pataki ref. coll.*)
1656 **Szántai Pócs (Stephanus)**. *Disputatio Theologica, Anti-Trinitariorum blasphemiiis opposita.*
9. **Debreczeni P. János** – RMK III. 2022 (*S. pataki ref. coll.*) (OSZK B1 cop)
1658 **Martonfalvi (Georgius)**. *Disputatio Theologica Anti-Bellarminiana De Concilio.*
10. **Weszprémi B. István** – RMK III. 2369 (*Sz. udvarhelyi ref. coll.*)
1666 **Sárfői (Michael)**. *Disputatio Theologica De Veteri & Novo Testamento.*
11. **Csekei Pál** – RMK III. 2401 (*Debreczeni ref. coll.*) (DNK: RMK1065)
1667 **Szilágyi (Martinus)**. *Disputatio Theologica De Adoptione.*

Időbeli csoportosítás, alkotók, interakciók

- 1656-58: **Martonfalvi György** ← Debreczeni P. János

- 1666-67: **Weszprémi B. István, Csekei Pál**

Nobilissimis Amplissimis & Consultissimis
VIRIS

D. CONSULIBUS & SENATORIBUS inelytæ ac florentissimæ Reipublicæ Debrecinæ prudentissimis, Dominis Mæcenatibus & Promotoribus suis benignissimis, ceu Patribus, filiali, ut amore ita obsequio ævum colendis.

שנצבתם	תקחו אהם
בלבב העיר	משפט העיר
עם שרנתם	ראשי אתם
צרך בקיר	בלתי המיר
לב מודה אור	תקחו הזאת
דור הגדול	כמעט הקור
משפט רעיות	אל הנפשות
המצאו מכלול	שנכם כל
הזה קטן	תרצו מתן
אשכר נאהב	גם מזהב
לכם בזמן	משי הימן
מביא מלבב	ההוא נערב

GEORGIUS CSIPKES Comarinus
Respond.

שיר פשוט ומחולק

Ad præstantissimum D. Respondentem potestatem clavium regni cælorum ingeniosè tuentem ex Esa. 22. 22.

כל חטאים	גר בנים
שבי רוח	מסגר אימים
שמין הכור	לא איש גבור
אין פיהוח:	יכל עבוד
יקר שחר	נמוג אחר
יה לא נתן	
מבית דויד	
את המתן:	
מפתח שמו	
בעזו לבוש:	
בלתי מוגר	
איש לא חבוש:	
שכן אותו	
עם למודיו:	
נפשות דקים	
מרב עמיו:	
און פועלים	
כל יחשיכו:	
כבוד נכלה	
כלם זכו:	
עונה כליל	
זאת רח נצור	

מין זרה פחר
זולת נגיד
זה חר מגיד
מעל שכמו
יהן המו
זה חר סוגר
זה חר מוגר
שניה ביהו
נתן רהו
שמושבים
יש מצילים
נפשות קשים
צדקה קשים
כל טוב הכלה
נדרש עולה
אהה משכיל
נלבש חיל

משורר

STEPHANUS SZATTHMARI
Ungarus.

Alistáli Farkas Jakab – RMK III. 1813

(S. pataki ref. coll. – OSZK B1)

1652 Csipkés (Georgius, Comarinus)

*Disputatio Scholastico-Theologica. De Speculo
Trinitatis*

Utrecht

כר הית
אשר סי יה
תללים
בשמים
שליבעל
להבעל
קדוש גורם
להצדים
נבוא האל
בפני קסל
נביאי כיד
כר האכיד
לתום השיב
ללא את ריב
בריב שככה
ראי היה
ככן אמר
ברום היו
עדת סתים
משמים
נבוא פרי
שקוסדו
שכור שכר
כר קבר
שכתבים
ורם בשים
עמלחם
חמול קים
אשר יצר
כמו נכר

ישראל
ככן ריב
תבעל
יהיה רי
נבואם הם

בליב קס קס
תעוט את
כתת כבוד
כיום הוא בא
וריי התא
למות שם
והבעל
עבודת יי
וכה נתן
שפת רבים
הלא שילוש
שהא מראה
אשר יושבים
למען כן
כאל ירא
וקס הם
בלסדרם
וריי הוא
ראי שילוש
טלסדרים הא
כקול יי צר
נתון נתון
אשר יעשו
ראי שילוש
ללא הפך

Egyszerű és meg-/felosztott ének

*A legkiválóbb és legműveltebb Respondens Úrnak, aki a Speculum Trinitatis-szal,
mint az igazság kalapácsával, széttöri a koholmányokat,
(idézet) az 1Kir. 18,21-ből*

Izraelben,
zűrzavar és veszekedés támadt,
a Baal-e
[vagy] a Mennyekben
a próféták, akik [elköteleződtek]
sok nép szívét (is)
és elhagyták (a)
a hírvivőknek
[De] azon a napon / [de] egy napon ő,

amikor
hogy ki az Úr,
és a bálványok,
lakó JHWH:
a Baal-nak,
[megnyerték] a Baal-nak,
népek szentjét,
adván meg (a) tiszteletet.
eljött/,/ az Isten prófétája,

és az ő érvei [akárha]
/ és az ő érvei [mint]
hogyan meghaljanak ott [helyben]
és hogy a Baal,
az Úrnak a tiszteletét,
És így elérte,
hogyan sokak szája

Hát nem a Szentháromság[é]
Akinek kinézetéről
akik odafent
Ezért
az Istenhez hasonlatosan

gyilkos bivalyban [lettek volna] /
mikor megsemmisítik (a) gyilkost,
a hamis próféták;
mivel elpusztította
befejezze a válaszádat.
hogyan ne legyen veszekedés,
[ne nyíljék] olyan vitára, amely
kialudt.
volt [ez] a külső?
így nyilatkoztak,
lakoztak.
néz ki a holtak gyülekezete
a Mennyekben.

És feltámadt a nap,
a tanítványokra,

és az ő érvei
[ez volt a] Szentháromság tükre,
Tanítványai közül azok [ellen],
az Úr hangján ostromot [indított],
bizony, kiborította
amelyeket korábban
Szentháromság tükre,
sose változzék;

prófétai, gyümölcsöző,
akik[-nek hangja] lázadás, /
/ aki [nem más, mint] Komáromi,
törtek-zúztak:
mikor temetett.
akik hazudtak,
és ők megszégyenültek:
a munkáikat,
végeztek.
amelynek formája
[nem úgy,] mint (az) ember[é]!

*A testvérek szeretetének és az érdemeknek a dicsőségében vidáman együtt-
énekelte a bizonyágtételt*

JACOBUS Farkas ALISTALI Ung.

Alistáli Farkas Jakab

(1651. Utrecht, Franeker, 1652. Utrecht, 1654. Utrecht)

- homályos szöveg, az értelmezéshez a külső kontextus a segítség: a disputáció tárgyával szorosan érintkezik laza kohézió: felirat a támpont
- Illés = Komáromi; Baal-próféták = a szentháromságtan kérdésében másként vélekedők
- a tudományos értekezés életre keltése, véghezviszi a megsemmisítő csapást az idegen kultusz képviselőin, a „hazug tanítványokon”, Komáromi tehát Isten prófétájaként a „Szenháromság tükré”-vel lecsap
- pontozatlan, egyetlen versszak
- a metszettel jelzett határ ütemhangsúlyos verselést, kétütemű 8-as vagy 9-es ritmusképletet jelez a sorokban
- szubjektív töltet, erőteljes képek, szaggatottság, töredezettség, sajátos hangulat
- hb (שִׁיר פְּשׁוּט וּמְחֻלָּק) és lt. felirat, ebben bibliai szöveghelyre utalás, lt. záró formula
- 30 sor alkotja, a szám a három és a tíz szorzata, a teljességet szimbolizálja, és akár a Szentháromságra is utalhat
 - (← Szathmári-hatás)

Alistáli Farkas Jakab – RMK III. 1904

(Debreczeni ref. coll. – S. pataki ref. coll.)

1654 Csipkés (Georgius, Comarinus)

Schola Hebraica

Utrecht

SCHOLA HEBRAICA

IN QVA

Theticè, & per breves positiones, ratio rectè
legendi, & fundamentaliter intelligendi, linguam
hebraicam, ita traditur, ut quis etiam sine ullo
Præceptore, privato studio, sufficientem linguæ
hebraeæ cognitionem, ad intelligendum scripta ad
scribendum intellecta, comparare possit.

AUCTORE

GEORGIO CSIPKES COMARINO,
S S. Theolo. Doctore, & ejusdem Facultatis in
Illustri Scholâ Debrecinâ Professore.

ACCESSIT

Ejusdem Autoris oratio inauguralis, de lingua hebraeæ
utilitate, dignitate, necessitate, &c. habitâ ibidem
Debrecini, Anno gratis MDCCLIII. 8. Aug.

TRAJECTI ad RHENUM.
Typis Gisberti à Zijll, & Theodori ab Ackerfâdjck
ANNO M DC LIV.

מִכְּנֵי
לְלַמְּדִים
לְפִתְרוֹתַי נִיב
וְאֵתְרָה לֵב
כְּטוֹב סוֹכֵן
פֶּאֶר אֶכֶן
שִׁפְתַיִם
יִקְרֵוּ רִלִים

כְּתִיב זֵאֵלֶנֶק
קָבֵר נִכְתָּב
יִלְמֵד רַח
יִלְמֵד גַּם
אֲשֶׁר עֲבָרִית
וְרוֹמִיִת
לְמַדְנֵוּ
נְעָרֵינוּ

שִׁבְרֵ אָדָם
שִׁכְרֵ צִדִיק
תִּקְבַּל-לָךְ
וְשֵׁם נִצַּח
וְחַפְאָרִית
וְאַשְׁמוֹרֶת
לְעוֹלָמִים
כְּאֵלֹפִים

*Individuâ studiorum societate nupèr,
nunc animi arctâ conjunctione devin-
tissimo Fratri & Amico lubens ac la-
tus ponebam Ultrajecti*

JACOBUS FARKAS ALISTALI.

TETRAMETRUM HEBRÆUM AD CLARISSIMUM VIRVM D^{NUM} GEORGIUM CSIPKES COMAROMI, SCHOLAM HEBRÆAM SCHO- LARUM UNGARICARUM BONO EDENTEM.

וְחַפְאָיִם	גַּם שִׁקָּר	
וּמְשֻׁחֲתִים	כְּנִי עֵזֶן	
מֵינֵשׁ חוֹדֶה	יִדְבְּרוּ לֹא	
אֲשֶׁר בְּזוֹרֶה	אֵלֶּיךָ מִפְּסָר	
פֶּאֶר טוֹבִים	זְרוּעֵי לוֹ	
בְּסוֹרֵר רִבִּים	הַדִּיּוֹם בְּגֵן	
בְּלֵב עֵינַי	תְּהוֹם חוֹרִים	
יְהִי חוֹק	לְאֵרֶם רִלֵּי	
הַדִּיּוֹם בְּגֵן	וְאֵתְרָה	
בְּעֵשׂ יִדָּךְ	וְהִרְוֹתָם	
אֲשֶׁר שָׂרִי	יִשְׁבְּנוּ	
כְּנִבְרֵי	לָךְ גֵּמֶן	

מִכְּנֵי

HÉBER NÉGYES VERSMÉRTÉKŰ [KÖLTEMÉNY]
A LEGHÍRESEBB FÉRFINAK,
KOMÁROMI CSIPKÉS GYÖRGY ÚRNAK,
AKI A HÉBER TANTÁRGYAT MAGYAR ELŐADÁSOKON / MAGYAR
KOLLÉGIUMBAN, ISKOLÁBAN / TÁPLÁLTA / TANÍTOTTA

Mocsár, hazugság
romlottság fiai
beszélük: nem,
bálvány, írnok

és bűnösök,
és pusztítók,
keveset látnak,
egyaránt becsmérel.

Neki karja van,
építmény zsámolya,
üregek mélysége,
szegény embernek

jók fejdísze,
sokak fedele/öltözete,
szívbe ás,
biztosítja (a) jussát.

És őket, meg-
és a rejtvényeket
Összetöri őket,
(s) neked adja,

(Az) elszegényedetteket
(a) diákok számára
gyümölcsaprításra
szóval, te [csupa] szív vagy,

Méreg/mérgező növény írása,
már meg van írva
Tanítja
sőt tanítja

öli a száddal,
kezed íróvesszőjével!
aki Mindenható,
mint alkalmas férfinak.

jóval szolgálod,
fejdísz [vagy], bizony,
ajkak,
szegények drága [kincse].

mi héber,
rómaiul [=latinul] is.
diákjainkat,
ifjainkat.

Emberi bért
(az) igaz bérét,
kapjál magad számára,
és kimagasló nevet,

és tisztességet,
és őrséget,
mindörökké,
amilyen (a) vezetők(é)!

*Én, aki elválaszthatatlan buzgósággal [ragaszkodtam] nemrég a
társasághoz, most lelkem szoros kötelékével az igen elkötelezett
Fivérhez és Baráthoz [ragaszkodva],
készségesen és vidáman tartózkodva Utrechtben.*

JACOBUS FARKAS ALISTALI.

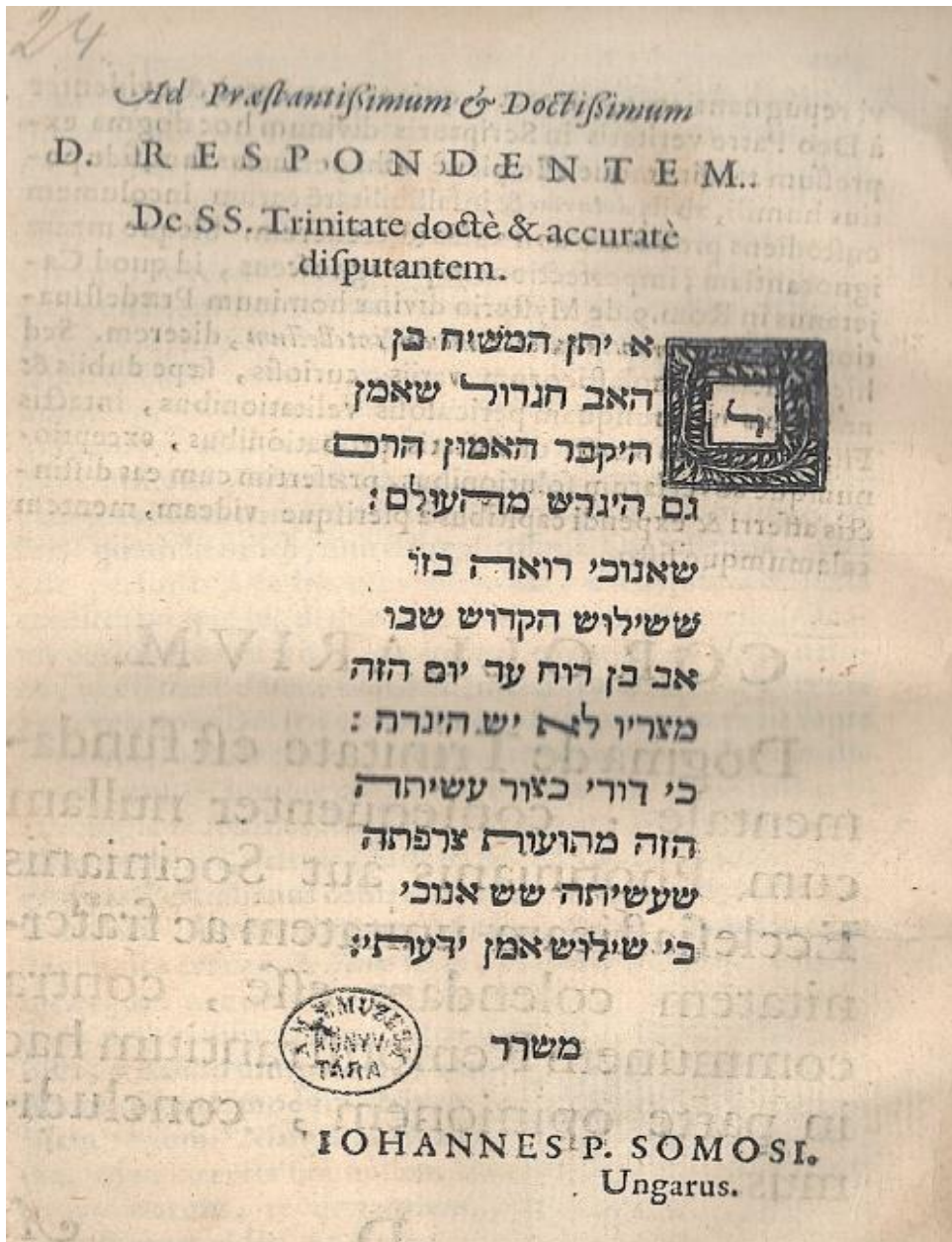
Alistáli Farkas Jakab

(1651. Utrecht, Franeker, 1652. Utrecht, 1654. Utrecht)

- egyszerűség, homály, de egyúttal ritkaságszámba menő kifejezések is
- felsorolás-, a gyakorló feladatsor-jellegű stílus, nyelvtani hibák, de jobb nyelvtan, mint az előző, posztbiblikus kifejezések is!
- töredezettség, a szövegösszetartó erő gyengítése
- héberül talán nem igazán tudó, de ambíciózus tanuló társ tisztelgése a már tanárrá kinevezett eminens diák előtt
- pontozott (→ valahonnan máshonnan hozta magával?)
- négy soros, 6 versszak, nagy térkihagyás a strófák között
- a sorokat felező 8-asok alkotják (középen metszet), ritmusképlete: 4|4, további technikai *novum*: az ütemhatár olykor félbevágja a szavakat is
- nehezen kibontható tartalom: versszakonként más és más tematika, kapcsolódik a szituációhoz, amelynek apropóján létrejött
- minimalizmus, szaggatottság, szokatlan képzettársítások
- → erős érzelmi töltet, szubjektív kifejezőerő
- lt. fellirat (nincs *locus!*, de: „négyes versmérték”-poétikai *terminus technicus* – „*Tetrametrum hebraeum*”), lt. záróformula, aláírás

Összegzés

- héber *carmina gratulatoria*-műfaj, Utrecht (bemutatott versek köre):
- grammatikai, szintaktikai hibák, szemantikai zérusok,
- ritka kifejezések, a szöveggörnyezetbe szervesen és motiválatlanul illeszkedő kifejezések, domináns szófajhasználat, partikula-túlsúly, kihagyásos, darabos és tömör szerkesztésmód
- sötét témaválasztás, laza kohézió, a tartalom homályos, alluzív kibontása, bizarr képzettársítások
- → alternatív lírai valóság, stílusdivat
- számos stílusjegy: hasonlóság a 20. századi expresszionista versekkel a 17. sz.-i barokk virágzása idején

Köszönöm
a figyelmet!